

FONDUN TƏRKİBİ VƏ QORUNMASI
KİTABXANA FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS AMİLİ KİMİ
(Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının
iş təcrübəsi əsasında)

Sevinc Məmməd qızı Vəliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının doktorantı
sevinjvs@gmail.com

Məqalədə kitabxana fəaliyyətinin inkişafında əsas amillərdən biri olan fondun tərkibi, qorunması və mühafizəsi xüsusiyyətlərinin vacibliyindən bəhs edilir. Həmçinin, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının hesabatları əsasında fondun tərkibinə nəzər salınır.

Açar sözlər: *müasir kitabxanalar, kitabxana-informasiya xidməti, fond tərkibi, fondun qorunması, elektron vasitələr, informasiya resursları, kitab rəfləri, kataloq, kartoteka, avtomatlaşdırma, müasir texnologiya, kitabxanaçı, oxucu, sənəd.*

Key words: *modern library, library-information service, fund structure, fund protection, electronic means, information resources, bookshelves, catalog, card index, automation, modern technologies, librarian, reader, document.*

Ключевые слова: *современные библиотеки, библиотечная-информационная обслуживания, структура фонда, защита фонда, электронные средств, информационные ресурсы, книжные полки, каталог, картотека, автоматизация, современные технологии, библиотекарь, читатель, документ.*

Kitabxanalar mövcud dünya mədəniyyətlərinin izləri hesab edilən yazılı sənədləri mühafizə edən saxlayıcılarıdır. Bu yazılı mənbələr bəşəriyyətin elm və yaradıcılıq nailiyyətləri ilə yanaşı, tarix və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqələrini də əks etdirir. Fikirləşdiklərimiz, yaratdıqlarımız və kəşf etdiklərimizdən ibarət olan bu materiallar keçmişin gələcəyə hədiyyəsi kimi çatdırılması üçün kitabxana fondlarında və arxivlərdə mühafizə olunur.

Hər hansı bir kitabxananın işinin əsası sənədlər fondu və ya kitabxana fondudur. Kitabxana fondu öz profilinə, vəzifələrinə, maraqlarına uyğun olaraq seçilmiş müxtəlif sənədlər toplusudur və oxucuların tam, keyfiyyətli və operativ istifadəsi üçün uzun müddət qorunan sənəd saxlayıcısı rolunu oynayır. Kitabxana fondunun təsiri böyük və müxtəlifdir. Fond elm, sənaye, bədii, məişət və digər məlumat mənbəyi, ədəbiyyat, elm, mədəniyyətin ən yaxşı

nümayəndələrinin əməyinin bəhrəsi və ümumi, peşə təhsili, şəxsiyyətin formalaşması, əmək, əxlaqi, estetik təhsil, elmi tədqiqatların inkişafı və istehsalın təkmilləşdirilməsi üçün məlumat alma imkanıdır. Nəhayət, fond oxucuların istirahəti, maraqlı asudə vaxtının təşkili, əyləncəsi və s. üçün nəzərdə tutulmuş sənədlər toplusudur.

Beləliklə, kitabxana fondu təkcə kitabxana üçün deyil, həm də digər informasiya, təlim və təhsil müəssisələrinin köməyi ilə vacib bir məlumat bazasına çevrilir. Əlbəttə, kitabxananın əhəmiyyətini yalnız fond ilə bağlamaq olmaz, fondun əsas təşkilatçısı kitabxanaçıdır. Fond da hansı ədəbiyyat və sənədlərin olacağı, necə yerləşdiriləcəyi və məlumat-axtarış sistemində necə əks olunacağı kitabxanaçıdan asılıdır. Abonentləri, oxucuları fondun formalaşmasına, mövzunu, tərkibini müəyyənləşdirməyə cəlb edən kitabxanaçıdır: onların bu prosesdə iştirakı olmadan optimal fond yaratmaq mümkün deyil [7, s.7].

Kitabxana fondunun əsas xüsusiyyətləri burada sadalanan məsələlərdə öz əksini tapır:

1) Kitabxana fondu dünya elmini, texnologiyasını, insanların bədii yaradıcılığını, mədəniyyətini və s. əks etdirir. Əslində ədəbiyyatda (və müvafiq olaraq fond da) bəşəriyyətin təcrübəsi, bilikləri, əldə etdiyi bütün məlumatlar cəmlənmişdir. Bəşəriyyətin bütün həyatı ardıcıl olaraq kitaba yerləşdi: qəbilələr, insanlar, dövlətlər yox oldu, ancaq kitab qaldı. Kitabxana fondu oxucuya bəşəriyyətin demək olar ki, hər sahədəki nailiyyətlərinin xəzinəsini təqdim edir.

2) Kitabxana fondu bir çox sənədlərdən ibarət vahid topludur. Bir çox sənədin mülkiyyəti fondun yüksək məlumat tutumunu yaradır, fondan istifadə müddətində abonentlər tərəfindən oxunması üçün sənədlərin çox dəyişkən axtarışına və seçilməsinə kömək edir. Kitabxanaçı üçün bu əmlak fond ilə iş həcmi müəyyənləşdirir, kitabxananın məqsədini, abonentlərin informasiya ehtiyaclarını tam ifadə edən belə bir sənədlər toplusunun yaradılması tələbini artırır. Fondun keyfiyyətini qiymətləndirmək və optimallaşdırmaq üçün kitabxanaçı ondan müəyyən bir riyazi hazırlığı tələb edən riyazi çoxluq nəzəriyyəsi metodlarından geniş istifadə etməyə başlayır.

3) Kitabxana fondu bir-birinə bağlı olan, bir-birindən asılı olan, bir-birini tamamlayan, fondu bütöv bir şəkildə təmsil edən sənədlər toplusu və bir sistemdir. Onları birləşdirən kitabxananın funksiyalarının mahiyyəti, mövzunun birliyidir. Fond təsadüfi bir kitab, jurnal və digər nəşrlər yığıdır, lakin bunların düşünülmüş bir toplusudur. Kitabxananın hər bir fondu, mövzu, növ, oxucu sayına və yaşına görə sənədlər massivinin öz mütənasib nisbətində malikdir.

4) Hər hansı bir kitabxananın fondu əsrlər boyu toplanmış, müxtəlif sənədlərdə yerləşmiş bir məlumat mənbəyidir. Kitabxana fondunun özülü, kitabxananın funksiyalarını, profilini, növünü tam əks etdirən zəruri minimum sənədlərdir. Bura oxucuların daim tələb etdiyi ən əhəmiyyətli nəşrlər daxildir: ədəbiyyat, sənət, elm, texnika klassiklərinin əsərləri, ümumiləşdirmə, icmal

əsərləri, məlumat kitabları, lüğətlər və s. Özül fondun sabit bir hissəsidir, daxili dinamikaya malikdir, daim yenilənir, təməl olaraq bütün fondu saxlayır və onun məhv edilməsi, bir qayda olaraq, fondun ləğvinə gətirib çıxarır, sənədsiz bir sənəd kütləsinə çevrilir. Kitabxana fondu mühiti özülü tamamlayır və aktiv, lakin qısa müddətli tələbat ədəbiyyatını özündə cəmləşdirir. Fond sahəsindəki oxucuların tələbi ilə təsdiqlənmiş ən qiymətli sənədlər zaman keçdikcə (3-4 ildən sonra) özülə köçürülür. Köhnəlmiş, özülsüz və digər sənədlər vaxtaşırı olaraq sahədən çıxarılır (fondan çıxarılır). Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir kitabxananın fondunda profil məlumatları yalnız xüsusi buraxılışlarda cəmlənməmişdir. Fondu təşkil edən digər sənədlərdə də yer alır: məqalələr toplusu, ümumi mövzularda kitablar və ümumiyyətlə, və ya başqa şərtlərlə mövzunu əhatə edir. Kitabxanaçılar və oxucular, yüksək dərəcədə ixtisaslaşmış bir mövzu ilə bağlı lazımı məlumatları, problemi fondun müxtəlif sənədlərində axtarmaq məcburiyyətindədirlər.

5) Hər hansı bir kitabxananın fondu onun sosial funksiyalar profilini əks etdirir, sənədlərin seçilməsini, kolleksiyanın tematik, spesifik və digər sərhədlərini, sənədlərlə doldurulma dərəcəsini və s. müəyyənləşdirir. Başqa sözlə, kitabxananın funksiyaları və profili əsas, fondu ikinci dərəcəlidir. Kitabxana fondunun funksiyaları bir məlumat massivi kimi imkanları ilə təyin olunan tapşırıqlar sistemidir. Müxtəlif tipli kitabxanaların fondları fərqli məqsədləri və xüsusi olaraq ümumi fond xüsusiyyətləri nümayiş etdirdiyinə görə həm ümumi, həm tipoloji, həm də ayrıca fərdi funksiyalara malikdir. Müasir kitabxana fondu funksiyaları iki qrupa bölünür: sosial və texnoloji. Birincisi, kitabxana fondunun cəmiyyətin mənəvi və maddi inkişafı sistemindəki yerini, ikincisi, kitabxananın fəaliyyətinin quruluşunu, fond istehsalı üçün əsas iş proseslərini, ardıcılığını, qarşılıqlı əlaqəsini, həyata keçirilmə yollarını müəyyənləşdirir. Kitabxananın ən vacib sosial funksiyaları bəşəriyyətin yaddaşdır, ümumi və peşə təhsili, elmin, istehsalın, mədəniyyətin bütün sahələrinin inkişafını təşviq etmək üçün geniş bir dünyagörüşü, daha yaxşı mənəvi keyfiyyətləridir. Bu funksiyalar bütün kitabxana fondları üçün tipikdir. Bunun əsasında fondun aktualıq, məlumat məzmunu, yenilik və s. kimi xüsusiyyətləri formalaşır. Kitabxana profili funksiyaları ilə müəyyən edilir, oxucu istəklərinin mövzusunun və intensivliyini, xidmət göstərilən ərazinin sosial və iqtisadi profilini əks etdirir. Xüsusi funksiyalar və profilin toplanmasına təsir nəticəsində hər bir xüsusi kitabxana fondu onu digər kitabxanaların fondlarından fərqləndirən xüsusiyyətlər əldə edir, bir növ unikal bir hala gəlir.

Rus kitabxanaşünası L.Xavkina bu təsiri "fondun fərdiləşdirmə" prinsipi adlandırdı. Hər hansı bir kitabxananın fondunun fərdiləşdirilməsi, ölkənin kitabxana fondunun vahid sisteminin unikal və ayrılmaz hissəsinə çevirir. Bütün deyilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, fondun, bir tərəfdən kitabxana ilə xidmət olunan mühit arasında, digər tərəfdən, fondun tərkibini optimallaşdırmağa kömək edən mühit arasında birbaşa əlaqə var. Fond yalnız

kitabxananın bütün sosial funksiyalarını əks etdirən bir obyekt deyil, həm də kitabxanadakı funksiyaların inkişaf mövzusunə çevrilir.

6) Kitabxana fondları dinamik sistemdir. Onların dinamikası fonda yeni sənədlərin daxil edilməsi və məlumat dəyərini itirmiş nəşrlərin fondan xaric edilməsi, sənədlərin oxucular arasında davamlı qarışdırılmaması ilə təmin edilir. Sənədlərin daxil və xaric edilməsi nəticəsində fondun hərəkəti, sənədlərin oxucular tərəfindən verilməsi-qaytarılması nəticəsi dairəvi hərəkət adlanır. Dairəvi hərəkətlər birbaşa əlaqəlidir: fond nə qədər çox yenilənsə, o qədər intensiv istifadə olunur. Zamanla fondun yalnız dinamik deyil, həm də statik bir sistem kimi qəbul edilməsi lazım olduğu fikri ortaya çıxdı. Fondun dinamikasını ustalıqla idarə etmək üçün daimi yenilənmə olmalıdır.

7) Kitabxana fondları vaxt keçdikcə qocalır və yeni məlumatlar daşıyan sənədlərin təqdim edilməsi tələb olunur. Sənədlərin yaşlanma dövrü bir çox səbəblərdən, ilk növbədə mədəniyyətin, elmin, texnologiyanın, istehsalın inkişaf səviyyəsindən, əvvəlki əvəzləyən (inkar edən) yeni məlumatların (sənədlərin) meydana çıxmasından asılıdır. Sənədin yaş qiymətləndirilməsinin əsas meyarı oxucunun ona olan tələbidir. Fond bir neçə ildir yenilənməyibsə, tamamilə köhnəlmiş ola bilər, yeni oxucu tələbini itirə bilər. Buna görə də fondun işləməsi üçün ən vacib şərt ən yeni materialların tez bir zamanda təqdim edilməsi və istifadəsinin təşkilidir. Sənədlərin yaşlanması, yeni zəruri məlumatların axtarılmasına mane olan sənədlərin sayının artmasına, fondun saxlanması xərclərinin artırılmasına və s. köhnə, bütün kitabxanaların fondlarına xas olduğundan, ikincisi, bir qayda olaraq, buna görə xeyli xərc çəkir. Bu gün bütün kitabxana fondları ikiye bölünür: birincisi, aktiv, çox tələb olunan sənədlər toplayır. Az tələb olunan, köhnəlmiş sənədlər bu cür fondlardan çıxarılır; depozitar fondlara və ya kitab mübadiləsi fondlarına göndərilə bilər. Eyni zamanda fondun özəyi qorunur. İkincisi, depozitar fondları, dərc olunduğu ildən və müəyyən bir dövrdə onlar üçün tələbin intensivliyindən asılı olmayaraq, bütün sənədləri öz profillərinə uyğun olaraq saxlayır. Bununla əlaqədar fond sənədlərin dövlət arxiv saxlanması funksiyasını yerinə yetirir.

Kitabxana fondunun əsas xüsusiyyətləri onun mahiyyətini, kitabxanada fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini müəyyən edən əsas xüsusiyyətləri açmağa imkan verir. Lakin bu xüsusiyyətlər özləri özünü göstərmir, fondun yaradılması və istifadəsi prosesindəki hərəkətləri kitabxanaçı tərəfindən məqsədyönlü şəkildə təşkil olunur. Buna görə də, kitabxana işçiləri mütəmadi olaraq kitabxanalarının fondlarının xüsusiyyətləri, inkişafı, müəyyən bir dövrdə və gələcəkdə təsirlərinin gücləndirilməsi və ya zəifləməsi barədə dəqiq bir təsəvvürə sahib olmalıdırlar. Kitabxana fondu zəngin bilik xəzinəsi olmaqla minlərlə oxucunun əsl mütaliə mənbəyinə verilmiş sərvətdir.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyilir: “Kitabxana elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil, tərbiyə müəsisəsi kimi çap əsərlərinin digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların

ictimai istifadəsini təmin edən, cəmiyyətin intellektual mənəvi potensialı inkişafına kömək göstərən sosial instituttur" [1, s. 3].

Qanunun 8 maddədən ibarət olan III fəslə "Kitabxana fondu" adlanır. Bu fəsilə xalqımızın milli sərvəti olan kitabxana fondlarının yaradılması, komplektləşdirilməsi, qorunub saxlanması, kitabxana fondlarının növləri, kitabxana fondlarının təchizi, kitabxanaların mübadilə fondları, depozitar fondlar, dövlət kitabxana fondlarının uçotu, mühafizəsi və kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchiz edilməsi məsələləri öz hüquqi həllini tapmışdır. Qanuna görə, kitabxana fondları dövlət tərəfindən qorunan dövlət mülkiyyətidir. Dövlət kitabxana fondlarını dağıdanlar, onların mühafizəsini təşkil etməyənlər, qorunmasına, uçotunun aparılmasına cavabdeh olan məsul şəxslər qanun qarşısında məsuliyyət daşıyırlar.

Kitabxana işinə dövlət qayğısının təzahürü kimi, dövlət kitabxana fondlarının yaradılması və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinin qanunda öz əksini tapması olduqca demokratik bir hal kimi özünü göstərməkdədir. Qanunda həmçinin ayrı-ayrı nazirlik, idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkələrinin həmin nazirlik, idarə və müəssisələrin vəsaiti hesabına komplektləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

"Kitabxana işi haqqında" Qanundan məlumdur ki, kitabxana fondunun yaradılması və inkişafı insanlarda elmin, informasiyanın, mədəniyyətin, təhsilin, tərbiyənin formalaşmasının mühüm sahələrindən biri kimi qarşıda durur. Fondun mahiyyətini bilmədən təcrübi əhəmiyyətini müəyyən etmək, formalaşdırılması istiqamətini dəqiqləşdirmək, inkişaf istiqamətlərini konkretləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu xarakterik xüsusiyyətlərin həllində kitabxana fonduna sistem baxımından yanaşılma mühüm rol oynayır. Sistemli yanaşma fondun əsas keyfiyyətini, əhəmiyyətini, məzmununu, yaranma prinsiplərini, təşkil olunma elementlərini xarakterizə etməyə imkan verir.

Bu baxımdan kitabxana fondu təhsil müəssisələri üçün vacib bir məlumat bazasıdır. Buna misal olaraq Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının fondunu göstərmək olar.

1 yanvar 1977-ci il tarixində əsası qoyulan Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanası yaradılarkən 150 min fonda malik olmuşdur.

Belə ki, kitabxananın fondu birdən birə yaranıb indiki səviyyəyə çatmamışdır. O tədricən inkişaf etmiş artmış, formalaşmış və əsl mənada öz həqiqi qiymətini ala bilmişdir.

Hazırda 547.285 nüsxə sənəd fonduna malik olan kitabxananın oxucu sayı 7959 nəfər təşkil edir. Fond materiallarının keyfiyyəti universitetin profilinə uyğun mütəxəssislərin hazırlanması üçün qoyulan tələblərə cavab verir.

Kitabxana bir sıra kitabxanalarla kitab mübadiləsi həyata keçirir. Bunlardan Bakı Dövlət Universiteti, Milli Elmlər Akademiyası və M.F.Axundov adına Milli Kitabxanayı göstərmək olar. Eyni zamanda bir çox kitabxanalardan

kitabxanalararası abonoment (KAA) yolu ilə az tapılan kitabları əldə edərək oxucuların tələbatını təmin edir.

Univerisitetin nəzdində olan Lisey və kollecin tələbələri də kitabxananın xidmətlərindən istifadə edir. Oxucuların tələbatını tam ödəmək üçün kitabxana yeni tədris olunan ixtisaslara aid xarici və MDB dövlətlərində nəşr olunmuş ədəbiyyatları alaraq fondunu zənginləşdirir. Eyni zamanda kitabxanaya hər il hədiyyə kitablar və abunə yolu ilə müxtəlif adda qəzet və jurnallar daxil olur. Alimlik dissertasiyaları, magistr dissertasiyaları və universitetdə mövcud olan ixtisaslara uyğun bütün müəlliflərin avtoreferatları kitabxana fonduna daxil edilir. Həmçinin, fonda hökumət idarələri, internet şəbəkəsi, oxucular tərəfindən itirilən kitabların əvəzi vasitəsilə kitablar daxil olur.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının 2018-ci il fond tərkibi, oxucu kateqoriyası haqqında hesabatlarına əsaslanaraq aşağıdakı cədvəllərdən kitabxananın fəaliyyət göstəricilərini görmək olar [6].

Cədvəl 1.

FONDUN TƏRKİBİ

№	Fondun adı	Fondun sayı
1.	Elmi ədəbiyyat	180869
2.	Dərslik	282172
3.	Bədii ədəbiyyat	21153
4.	Xarici ədəbiyyat	9279
5.	Dissertasiyalar	1560
6.	Avtoreferatlar	530
7.	Dövrü mətbuat və digər nəşirlər	21969
CƏMI		517530

Cədvəl 2.

OXUCU KATEQORİYASI

№	Oxucu kateqoriyasının adı	Oxucu sayı
1.	Tələbələr	5471
2.	Professor və müəllim heyəti	612
3.	Doktorantlar	60
4.	Magistrlər	379
5.	Köməkçi tədris, elmi-tədqiqat və digər heyət	501
6.	Kollec və liseyeyin tələbələri	816
7.	Xarici vətəndaşlar üçün hazırlıq	120
CƏMI		7959

Hazırda kitabxananın fəaliyyətində internet və elektron informasiya daşıyıcılarından da istifadə edilməyə başlanmışdır. Belə ki, kitabxananın elektron kataloqu tam hazırlanmışdır. Müəllimlərin tədris etdikləri fənlərin mühazirələri optik disklərdə toplanaraq kitabxanaya verilmiş və kitabxana tərəfindən Adobe Acrobat programında işlənilib internetə yerləşdirilmişdir. Kafedralar tərəfindən fənlərə aid testlərdə kitabxanaya verilmiş və həmin testlər kompüterlərə yerləşdirilərək oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

Qeyd edildiyi kimi, kitabxana fondları vaxt keçdikcə qocalır və yeni məlumatlar daşıyan sənədlərin təqdim edilməsi tələb olunur. Buna görə də fondun işləməsi üçün ən vacib şərt ən yeni materialların tez bir zamanda təqdim edilməsi və istifadəsinin təşkilidir. Bu səbəbdən Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanası 2009-2013-cü illər ərzində kitab fondunu zənginləşdirməklə yanaşı, kitabxananın fondunda olan yararsız hala düşmüş və dövrü əhəmiyyətini itirmiş ədəbiyyatları da fonndan çıxararaq silmişdir.

Təkcə 2009-2013-cü illər ərzində kitabxanaya 12951 nüsxə çap məhsulları daxil olmuş, eyni zamanda hədiyyə olaraq xeyli kitab verilmişdir.

Respublikada olan universitetlərin, akademiya və institutların çap etdirdikləri texnikaya aid jurnalları da hədiyyə olaraq kitabxanaya verilir. İllər üzrə bu göstəricini aşağıdakı cədvəldən görmək olar [6].

Cədvəl 3.

FOND							
İllər	O cümlədən						
	Dövri mətbuat və digər nəşrlər	Elmi	Dərslik	Bədii	Xarici	Mübadilə	Daxil oldu
2009	20188	189903	281096	19961	3112	25	3964
2010	20475	190411	282779	20408	3142	53	3281
2011	20485	191193	283559	20616	3309	73	1937
2012	20401	190869	282262	20616	3309	73	1985
2013	20401	189968	279247	20267	3309	73	1784
CƏMI							12951

Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, bir yarım sistem kimi kitabxananın maddi texniki bazasını, işçi heyətini yaratmadan fondun formalaşmasını təmin

etmək qeyri-mümkündür. İstər oxucu kontingenti, istər kitabxana işçi heyəti, istərsə də maddi-texniki baza fondun tərkibcə yaradılmasının əsas hissəsini təşkil edir və onun zənginliyini yaradır. Burada sənədlərin komplektləşdirmə potensialı mühüm rol oynayır. Sənədlər kitabxanaya daxil olduğu vaxtdan fonda çevrilir və xidmət işinin əsas bazasını təşkil edir.

Bu səbəbdən Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanası oxucuların sərbəst surətdə informasiya alması və ölkəmizin həyatında baş verən yeniliklərdən, iqtisadi uğurlardan xəbərdar olması üçün bütün vasitələrdən istifadə edir. Rəhbərlik tərəfindən kitabxanaya aid bütün müasir texniki avadanlıqlar alınmışdır.

Fondu yaradan əsas element sənəd (sənəd-qəzet, kitab, jurnal) olduğundan kitabxana fondlarının qorunub saxlanması üçün uçot mütləq şəkildə aparılmalıdır. Fondun uçotu ondan istifadə edilməsini, fonda daxil olan və çıxarılan çap məhsullarını, fondun ümumi miqdarını, məzmununa görə bölgüsünü özündə əks etdirməlidir.

Uçot sənədləri əsasında fondun qorunmasına nəzarət, onun bir işçidən başqasına təhvil verilməsi, yoxlanması, statistik hesabatın aparılması həyata keçirilir.

Kitabxana fondunun uçotu əsasən göstərilən iş proseslərdən ibarətdir:

- 1) Ədəbiyyatın qəbulu;
- 2) Ona ştamptırmaq;
- 3) Ədəbiyyatın qeydə alınması, həmçinin fonddan çıxarılması;
- 4) Fondun hərəkətinin nəticələrini aşkar etmək və onun yoxlanması.

Kitab fondlarının uçotu üzrə bütün əməliyyat kitabxananın komplektləşdirmə şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir. Kitab fondunun dəyər uçotunu mühasibatlıq aparır.

Kitabxana fondunun uçot kitabı üç hissədən ibarətdir: 1-ci hissədə fonda daxil olan ədəbiyyat, 2-ci hissədə fonddan çıxarılan ədəbiyyat, 3-cü hissədə isə fondun uçotunun yekunu qeyd edilir.

Fondun qorunmasında əsas işlərdən biri də mühafizə məsələsidir. Mühafizəyə əsasən sosial, fiziki-kimyəvi, bioloji amillər təsir edir. İnzibati rəhbər və kitabxana işçilərinin, habelə oxucuların əsas vəzifələrindən biri kitabxana fondlarının mühafizəsini təmin edən müvafiq şərtlərə əməl edilməsi olmalıdır.

"Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən maddələrdən biridir. "Dövlət kitabxanalarına vurulmuş ziyana görə məsuliyyət" adlanan bu maddə demək olar ki, kitabxana fondlarının ayrı-ayrı oxucular və kitabxanaçılar tərəfindən dağıdılmasını, mənimsənilməsini, kitabxana fondlarında olan milli, tarixi və elmi əhəmiyyətə malik olan nadir kitabların dağıdılmasının qarşısını alır, beləliklə də fondun qorunması dövlət əhəmiyyətinə malik bir vəzifə səviyyəsinə qaldırılır.

Qanunda göstərilir: "Dövlət kitabxana fondlarının uçotu, mühafizəsi və istifadə qaydalarının pozulmasına görə kitabxana işçiləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar" [1, s.11].

Fondun mühafizəsi və qorunması fonda göstərilən qayğı, düzgün saxlanma və zədələnmə faktorlarının aradan qaldırılması ilə mümkündür. Qorunma dedikdə kitabxana fondunun bütövlüyünə zərər verən amillərin profilaktikası və mühafizəsi üzrə kompleks tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Düzgün saxlama dedikdə, optimal fiziki, kimyəvi və bioloji qaydalara əməl etməklə, fondun xüsusi avadanlıqla təchiz olunmuş işıqlı otaqlarda yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Kitabxana fondu ümumxalq əmlak olduğuna görə onların qorunması müstəqil dövlətin vəzifələrindən biridir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər bir şəxsin qarşısında dövlət əmlakının qorunması və bu işin möhkəmləndirilməsi vəzifəsini qoyur. Təsadüfi deyil ki, Konstitusiyamızın 40-cı maddəsində deyilir: "Hər kəs tarixi, mədəni və mənəvi irsə hörmətlə yanaşmalı, ona qayğı göstərməli, tarix və mədəniyyət abidələrini qorumağıdır" [2, s. 26].

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının fondadakı ədəbiyyatı kitabxana rəhbərliyinin eyni zamanda şöbə müdiri və işçilərinin ciddi nəzarəti altında olduğundan kitabxanada ədəbiyyatın korlanması və məhvindən söhbət gedə bilməz. Kitabxana fondunun işıqlandırılması və havalandırılması üçün hər bir tərəfdən nəfəsliklər qoyulmuş, kitab rəfləri döşəmədən hündürlükdə quraşdırılmışdır ki, bu da havalanmanın yaxşı təşkil olunmasına təminat versin. Fondun maddi əsasını korlayan səbəblər vaxtında aradan qaldırılır. Belə ki, nəşrlərin kimyəvi xüsusiyyətlərinin itirilməsinin (kitabların köhnəlməsi, qabarması, saralması, emosiyanın dağılması və s.) aradan qaldırılması əsas iş kimi ön plana çəkilir.

Fondun təşkili, kitabxanaların maddi möhkəmliyi o vaxt təmin oluna bilər ki, istifadə edilən və daşınan zaman kitablarla səliqəli rəftar edilsin. Kitabxana fondunu təşkil edən materialların möhkəmliyi, onların örtülü mühafizəsini təşkil etməklə təmin olunur.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanası kitabxanaçılarda və oxucularda kitabxana fondunun mühafizəsi sahəsində məsuliyyət hissəsinin tərbiyələndirilməsi; mühafizədə düzgün mikroiqlim qaydalarının tətbiqi (düzgün işıqlandırma, temperaturun normallığı və tozlardan daimi təmizlənmə); daxil olan kitabların verilişinin və qaytarılan ədəbiyyatın müasir uçotu və ona nəzarət; mühəndis-texniki avadanlığın (elektrik qurğuları, qızdırma sisetmləri, vintilyasiya və s.) düzgün istismarına, yanğın təhlükəsizliyinə nəzarət; fondun ziyanvericilərdən bioloji mühafizəsi kimi qaydalara hər zaman riayət edir. Həmçinin, kitabxana tərəfindən kitabların vaxtında kitabxanaya qaytarılmasına və onlardan səliqəli istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Kitabın təhvil verilmə vaxtı təyin olunmuş vaxtdan keçdikdə kitabxanaçılar tərəfindən oxucu

xəbərdar olunur. Eyni zamanda, təhvil olunan kitab yoxlanaraq ona fiziki cəhətdən ziyanın dəyib-dəyməməsi müəyyən olunur.

Ümumiyyətlə, kitabxanalar hər bir ölkənin sənəd fondu, onun ən dəyəri sərvəti hesab olunur. Sənəd fondu vasitəsilə hər bir xalq öz mədəniyyəti, tarixi, incəsənəti və ədəbiyyatı haqqında informasiyanı gələcək nəsillərə ötürür. Odur ki, bu dəyəri sərvəti qorumaq bütün kitabxanaçıların borcudur.

Respublikamızda bütün kitabxanalar dövlət qayğısı nəticəsində öz fondlarının tərkibcə zənginləşdirilməsinə, onları dövrün tələbləri səviyyəsində formalaşmasına və mühafizə edilib, qorunmasına diqqət yetirir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu // *Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya*. – 1999. – №1. – S.3-17.
2. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. – Bakı: Azərbaycan, 1997. – 112 s.
3. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001. – 400 s.
4. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik. III hissə*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010. – 432 s.
5. Əhmədov E. Y. *Azərbaycanda kitabxana-informasiya işinin hüquqi bazası: Dərs vəsaiti*. – Bakı, 2012. – 212 s.
6. *Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının 2009-2018-ci fond tərkibi, oxucu kateqoriyası və fəaliyyəti haqqında hesabatları*.
7. Терешин В.И. *Библиотечный фонд: учебное пособие*. Москва: МГУКИ, 2000. – 176 с.
8. Столяров Ю. Н. *Библиотечный фонд: учебник*. - Москва: Книжная палата, 1991. – 271 с.

**STRUCTURE AND PROTECTION OF THE FOUNDATION AS A MAIN
FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF LIBRARY ACTIVITIES**
*(based on the experience of the library of the Azerbaijan University
of Architecture and Civil Engineering)*

Sevinj Mammad gizi Veliyeva
*doctoral student of the Department of Library Science
Baku State University*

This article discusses the importance of the composition, protection and preservation of the collection, which is one of the key factors in the development of library activities. The composition of the fund is also being considered on the basis of reports from the library of the Azerbaijan Architecture and Construction University.

**СТРУКТУРА И ЗАЩИТА ФОНДА КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР
РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**
*(на основе опыта работы библиотеки Азербайджанского
Архитектурно-Строительного Университета)*

Севиндж Маммад гызы Велиева
*докторант кафедры библиотековедения
Бакинского Государственного Университета*

В данной статье рассматривается важность состава, защиты и сохранности фонда, что является одним из ключевых факторов развития библиотечной деятельности. Также рассматривается состав фонда на основании отчетов библиотеки Азербайджанского Архитектурно-Строительного Университета.

Rəyçi:
Elçin Əhmədov,
BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent